

Fidan Nizaməddin qızı Abdurəhmanova⁶²

POEZİYADA İSTİQLAL VƏ TARİXİ GERÇƏKLİK

Azərbaycanda İstiqlal mücadilələrinin tarixi bir əsrə bərabərdir. Lakin, İstiqlalçılıq və milli azadlıq ideyaları ana kitabımız “Kitab-i Dədə Qorqud” eposundan başlayaraq 1300 illik ədəbiyyatımız boyunca bədii cəhətdən sərgilənib. Ümumən türk ədəbiyyatında doğma ədəbiyyatımızda azadlıq təşnəsi həmişə aktual mövzu olub. Millətimiz öz varlığını tarixə sübut etmək üçün zaman-zaman bütün maneələri dəf edərək azadlığa can atıb. Demək ki, azadlıq və milli istiqlal bəzən ideal kimi, bəzən isə həqiqət kimi bədii əsərlərdə xüsusilə poeziyamızda ön planda olub.

İstiqlalçılıq qayəsi Qarabağın işğaldan azad olması uğrunda Vətən savaşında öz tarixi zirvəsini yaşadı. Tarixin təcrübəsinə istinad edərək biz belə hesab edirik ki, dövlət, xalq, ordu məhz milli istiqlal enerjisi ilə silahlanaraq, 44 günlük Vətən savaşında türkün əbədi düşməni olan işğalçı ermənilərə qalib gəldi. Hələ zaman-zaman bu qalibiyyət ruhu poeziyamızda yeni-yeni əsərlərə mövzu olacaq. Şeirimizdə istiqlalçılıq ənənələri peşəkarcasına XIX əsr maarifçiliyindən kök alır. Bu ənənələrin formalaşmasında klassik Azərbaycan şeiri ilə bərabər XIX əsrin qardaş türk poeziyasının da mühüm rolu olmuşdu.

Bütün bunlara istinadən yeni tarixi gerçəklikdə poeziyamızda istiqlalçılığın prioritetləri aydın görünür.

Yeni tarixi gerçəklik çağdaş Azərbaycan şeirinin yönünü dəyişdi, onu istiqlalın çətin yolu ilə irəliləməyə sövq etdi. İndi artıq deyə bilərik ki, Azərbaycan şeirinin magistral yolu istiqlal mühiitindən keçir və bəşəriyyətin sənət üfünə doğru irəliləyir.

Müstəqilliyi Azərbaycan poeziya müstəvisində yetərinə gözəl anladan B.Vahabzadənin tarixi ədalətin bərpa olunmasında müstəsna xidməti olmuşdur. Müstəqilliyimiz uğrunda savaşın başlanğıcında poeziya müstəvisində B.Vahabzadə, şeirlərində xüsusilə “Mən Türkəm” şeirində türkçülük düşüncəsinin dönməz təbliğatçısı kimi türk varlığını, türk xarakterini və türkün azadlıq mücadiləsindən bəhs etmişdir:

*Sübutdur, dəlildir, aqlın qıbləsi,
Dəyişə bilərsən aqlımı ancaq.
Canım çıxanadək qəlbimin səsi,
“Türkəm”-gerçəyini pıçıldayacaq [1, s. 145].*

Vətən həsrəti, vətən sevgisi bütün şeir-sənət aləminin əsas qayəsi olmuşdur. Dünyanın bütün şairlərinin ilk və son məhəbbəti Vətən olmuşdur. “İnsana bir yaşayış bağışlanmışdır, doyunca yaşamaq lazımdır. Amma bu dar dünyanı gərək elə keçirəsən ki, öləndə arxaya baxıb, həsrət çəkməyəsən” [2].

*Millət millət olur arzu, niyyəti,
İnamı, inadı, öz imanıyla.
Dərk edib bu haqqı, bu həqiqəti,
Sıvardıq torpağı şəhid qanıyla [3, s. 82].*

60-cı illərdə poeziyada müxtəlif poetik üslubi yeniliklərlə bərabər istiqlalın əsas obyektı olan Vətən anlayışı da dəyişir. 20-50-ci illərdə bu mövzuda yazılan şeirlər – Əhməd Cavad “Dolanır başına göydə buludlar, \ bəzənmiş eşqinlə çiçəklər, otlar, \ Öpər ayağından qurbanlar, otlar, \ Ayrılıq könlünü qıralı Göygöl! (1925), M.Müsfiqin “Göygöl” millətçilik adı ilə damğalanırdı:

*Qızıl əsgər sipərindən çıxaraq,
Diri könlümdə qanadlandı maraq.
Buraxıb torpağa torpaqlıları,
Dırmanıb dağlara, çıxdım yuxarı.
İstədim bir yeni dünya bulayım,
Azacıq Göygölə mehman olayım [3, s. 57].*

Şahmar Əkbərzadə əlli ildən sonra 1975-ci ildə – “Sən mənim qıbləmsən, sən mənim yönüm” – deyər anasının ana torpağa qovuşmasından kövrələrək yazdığı “Hay ver harayıma...” şeirində gölü göz yaşı ilə müqayisə edir:

*Gözümün yaşından göllər yarana,
Nə səsim, nə ünim yetişər ona,
Nənəm bir sonaydı, anam bir sona,
Sonam sonasına qovuşub daha [4, s. 6].*

Bu dövrdə Vətən deyiləndə əsasən Sovetlər İttifaqı nəzərə alınır və bu azad Vətən sayılırdı. Məmməd Arazın 60-cı illərdə “Azərbaycan-dünyam mənim” şeiri isə dillərə dastan olur. Təsədüfi deyil ki, Şahmar Əkbərzadənin Məmməd Arazla o qədər doğma münasibəti var idi ki, ona həmişə “dədə” deyər muraciət edir və “Dünya sənin, dünya mənim, dünya heç kimin” şeirini hamıya əzbərləməyi tövsiyə edirdi.

Şahmar Əkbərzadənin dünyası isə başqa “Dünya”dır. Zülmü taxtdan enməyən, qüssəsi lələ, cəvahirə dönən, hörməti, sərvəti isə xalqının qəmi, kədəri olan dünyadır...

*Payı löyün-löyün, nəməri bol-bol,
Süzdü qədəhimə qəhəri bol-bol;*

⁶² AMEA-nın elmlər doktoru üzrə doktorantı və aparıcı elmi işçisi, BDU-nun dosenti.mail: fidan_abdurahmanova@mail.ru

*Doldurdu xonçama kədəri bol-bol,
Çatdırdı əlimi sərvətə dünya [5, s. 28].*

Azərbaycan anlayışına milli yaddaşın daşıyıcısı olan daş anlayışı üzərində toplayır. Qəribədir məhz 60-cı illərin şairləri sözlərini lal daşlara xitabən söyləyirlər. Onlar öz lirik məneni daş obrazında tapır. Məmməd Araz el dilində qarğış olan “daşa dönmək” ifadəsini səadət və istiqlal rəmzi kimi mənalandırır.

Zahirən bir-birinə uyuşmayan sözlər arasındakı doğmalıq və semantik harmoniyanı yaradan Əli Kərim zamanın sürətini (hətta kosmik) yarıçılpaq qədim insanın atdığı daşla ölçürdü:

*Yarıçılpaq,
Qədim insan
Düşməninə bir daş atdı,
Qana batdı.
Daş düşmədi
Amma yerə,
Uçub getdi
Üfüqlərdən üfüqlərə [6, s. 51].*

Vətəndaşlığın əsas şərti istiqlalın rəmzi olan “Vətən daşı”na dönməkdən ibarətdir. Bu şeirlərdə insan və Vətən daşda təcəssüm tapır. Adlarında da deyildiyi kimi qayalar, daşlar insandır. İnsan da vətən çiçəkləri içində tikilmiş istiqlal daşı, istiqlal qayasıdır.

Qeyd etdiyimiz kimi Vətən həsrəti Şahmar Əkbərzadənin poeziyasının ümumən külliyyatının ana xəttidir. Professor Məmməd Qocayev “Həsrət və ümid şairi” adlı məqaləsində “Şahmar Əkbərzadə haqqında düşündə həmişə onun həsrət və ümid dolu çöhrəsi yada düşür, nəyinsə həsrətini çəkdiyi, nəyinsə barəsində yanıqlı danışığı yada düşür” kimi müəyyənləşdirmişdir.

*Kölgəm gün çıxanda sərhəddi aşdı,
Kölnümə qan damdı gözümdən mənim.
Keçib, o sahili gəzib dolaşdı,
Kölgəm qeyrətliymiş özümdən mənim (Kölgə).*

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə Şahmar Əkbərzadə misralarını ocağa aparən oda bənzədirdi: “Araz qırağında o taydan, bu taydan çör-çöp daşıyıb, yuva qura-qura “Vətəni vətənə birləşdirən” iki sağsağana bax, Azərbaycanın keşməkeşli taleyini anma görüm, necə anmırsan?” Şahmar Əkbərzadə “Dağdağan” şeirində sərhəddə o taylı-bu taylı çör-çöplərdən yuva quran sağsağanların sevincinə həsəd apararaq bir şair qürurundan məğrur qiymətləndirirdi: “Sərhəd kənarında cavan yaşında \ Həsədim utanıb yerə girirdi. İki quş dimdiyi ağac başında \ Vətəni vətənə birləşdirirdi. Vətəni vətənə birləşdirirdi”.

Lirik xarakteri psixoloji baxımdan olduqca aydın cizgilərə malik obrazlı bu şeirləri Ələmdar Quluzadənin misralarını yada salır: “Siyasi kəfən” şeirində düşünmək üçün sərhəddən kənarda baş axtaranların surəti yaradılır.

*Bulanmaram suyum, soyum durusa
Qorxum yoxdu sözün məni qorusa
Bir torpağıq hansı budaq qurusa,
O budağa damarımdan qan köçür [7, s. 145].*

Şahmar Əkbərzadənin lirik qəhrəmanı onun şəxsiyyəti ilə yaxındır. Bu baxımdan şairin şeirlərində özünütəhlil və özünütənqid çox güclüdür. Burada şairin lirik “mən”i həsrət duyğusu ilə bütöv Azərbaycan arzusu ilə yaşayan qəhrəmanın aydın xarakteri ilə yaddaşlara iz salır. Şair vətənə həsrətlə yazdığı şeirlərində “Həsrət qoxlayıram çiçək yerinə” niskili ilə yazır.

İsa İsmayilzadənin “Vətən” şeiri isə Şahmar Əkbərzadənin edam olunmuş “Vətən”ini hecalarla əzizləyir:

*Səni heca-heca oxşayıram mən,
Səni heca-heca əzizləyirəm;
Əlim ürəyimin üstündə hərdən
Şəhərdən-şəhərə güümüş qanadla
Göydə uça-uça əzizləyirəm [8, s. 3] (Vətən)*

Beləliklə, bu dövrün şairləri istiqlalın ülvi nurlu aləminə Azərbaycan dünyasına daxil olaraq ümumilikdən uzaqlaşmış istiqlalın konkret obrazını yaratmağa çalışırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild (Şeirlər). Bakı: Öndər, 2004, 328 s.
2. Kamran Məmmədov. Yusif Vəzir Cəmənzəminli. Bakı: Elm, 1981
3. Mikayıl Müşfiq. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 352 s.
4. Fidan Abdurəhmanova “Ədalət qəzeti” 31 dekabr, 2021-ci il, səh: 6.
5. Fidan Abdurəhmanova “İstiqlal arzusu ilə yaşayan şair”, Bakı: Elm və təhsil, 2022, 125 s.
6. Quluzadə Ələmdar. Mənə söz verin. Bakı: Ozan, 1981, s. 145.
7. Əli Kərim. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2004, 336 s.
8. Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər, 2004, 320 s.

Açar sözlər: İstiqlal mücadiləsi, tarixi gerçəklik, Azərbaycan poeziyası, azadlıq və milli istiqlal, vətən həsrəti, vətən sevgisi.

Key words: Independence struggle, historical reality, Azerbaijani poetry, freedom and national independence, longing

for the homeland, love for the homeland.

Ключевые слова: Борьба за независимость, историческая реальность, Азербайджанская поэзия, свобода и национальная независимость, тоска по Родине, любовь к Родине.

Независимость и историческая реальность

Резюме

История борьбы за независимость в Азербайджане насчитывает столетие. В новой исторической реальности приоритеты независимости отчетливо просматриваются в нашей поэзии. Свобода и национальная независимость стояли во главе художественных произведений то как идеал, то как истина, особенно в нашей поэзии. Тоска по Родине, любовь к Родине были главной скалой всей мировой поэзии и искусства. Первой и последней любовью всех поэтов мира была Родина. При всем этом в нашей поэзии в новой исторической реальности отчетливо просматриваются приоритеты независимости. Таким образом, поэты этой эпохи пытаются создать конкретный образ независимости, входя в мир Азербайджана в возвышенный светлый мир независимости.

Independence and historical reality

Summary

The history of independence struggles in Azerbaijan is equal to a century. In the new historical reality, the priorities of independence are clearly visible in our poetry. Freedom and national independence have been at the forefront of artistic works, sometimes as an ideal, and sometimes as a truth, especially in our poetry. Longing for the homeland, love for the homeland has been the main rock of the entire world of poetry and art. The first and last love of all poets of the world was the Motherland. With reference to all this, the priorities of independence are clearly visible in our poetry in the new historical reality.

Thus, the poets of this era try to create a concrete image of independence by entering the world of Azerbaijan in the sublime light world of independence.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva